

PRILOG POZNAVANJU SPLITSKE CRKVICE GOSPE OD ZVONIKA

Lovorka Čoralić-Ivana Prijatelj Pavičić

UDK 726 (497.5 Split) (093) „15/17”
Izvorni znanstveni rad
Lovorka Čoralić
Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Ivana Prijatelj Pavičić
Umjetnička akademija u Splitu

U radu se obrađuju do sada neobjavljeni dokumenti iz arhiva Bratovštine Gospe od Zvonika u Splitu (pohranjeni u Državnom arhivu u Zadru) iz razdoblja od 1572. do 1779. godine s podacima o umjetničkim zahvatima na crkvi i nabavama novog inventara. Zadarski spisi otkrivaju da se do sredine XVIII. stoljeća na glavnom oltaru crkve nalazio jedan danas izgubljeni poliptih u koji je bila uklopljena ikona Gospe od Zvonika. Posebnu važnost poklanja se ugovoru iz 1728. godine za izradbu novog antependija za glavni oltar, iz kojeg doznajemo da je taj skladni barokni predoltarnik projektirao splitski arhitekt i slikar Mihovil Luposignoli a isklesao ga altarist Pietro Coste. Taj se predoltarnik uspoređuje s ostalim dosad poznatim radovima kipara Pietra Coste.

Srednjovjekovna crkvice Gospe od Zvonika,¹ sagrađena iznad Željeznih vrata Dioklecijanove palače u Splitu, oblicima je i inventarom stilski slojevit spomenik.² Izrazite preinake doživjela je u XVIII. stoljeću, kada je temeljito barokizirana.

Joško Belamarić u svojoj knjizi posvećenoj Gospi od Zvonika iz 1991. godine podrobno uočava i analizira sve elemente barokizacije provedene, prema njegovu mišljenju, sredinom XVIII. stoljeća u crkvi i sakristiji te u okolnom prostoru.³ Navodi da su u crkvi u doba baroka otučene lezene (osim para lezena nad glavnim oltarom) kako bi se dobilo na širini prostora. Nošenje tereta svodova preuzele su

¹ Zahvaljujemo gđi Juliji Krstinić na pomoći pri istraživanju crkve.

² LJ. KARAMAN, *Gospa od Zvonika*, "Novo doba", god. XX, br. 73, Split, 28. III. 1937., str. 5-6; J. BELAMARIĆ, *Gospa od Zvonika u Splitu*, "Monumenta croatica", sv. 1, Zagreb 1991.

³ O barokizaciji crkve vidi: J. BELAMARIĆ, *op. cit.* (2), str. 12, 14, 15, 29, 31, 34-35.

kasnobarokne kamene konzole. Popravlja se krov i postavlja novi pločnik u crkvi. U unutrašnjosti crkve otvorena su nova vrata izravno prema sakristiji, o čemu svjedoči izbljedjeli grafit na žbuci na kojem se navodi 1755. godina. J. Belamarić spominje u baroku nadodani balkon preko kojega se izvana izravno ulazi u crkvenu sakristiju.

Zbog potreba bratovštine gotička katnica iz XIV. stoljeća, smještena na prostranoj terasi pred glavnim pročeljem crkvice, dobila je novo lice. Ograda i vrata pristupnog stubišta također se datiraju u XVIII. stoljeće.⁴ Visoka konzola nad vratima stubišta (koja su smještena na proširenju stubišta) ima kasnobarokni oblik. U barokno doba izrađen je i srebrni pokrov za ikonu Gospe od Zvonika. Riječ je o ikoni koja se pripisuje anonimnom vodećem majstoru tzv. Splitske slikarske škole iz druge polovice XIII. stoljeća.⁵ Nakon restauracije, čuvena Gospina slika prenesena je u riznicu splitske katedrale, a u crkvi Gospe od Zvonika izložena je na glavnom oltaru njezina kopija. Na kopiju je postavljen spomenuti srebrni pokrov.

J. Belamarić navodi da je u crkvi nasuprot ulaznim vratima sredinom XVIII. stoljeća podignut novi južni oltar na kojemu se nalazi ikona sv. Spiridiona. Na spomenutom južnom oltaru crkve nalazi se barokni predoltarnik, antependij oslikan bojama vezanima voskom na gipsanu podlogu, djelo splitskog umjetnika Antuna Radmilovića iz sredine XVIII. stoljeća.

U Državnom arhivu u Zadru (dalje: DAZ), u sklopu fonda Arhiv bratovština, sačuvani su inventari Bratovštine Gospe od Zvonika od početka XVI. stoljeća do oko 1776. godine, kao i troškovnici odnosno izdatci bratovštine za zahvate provedene u crkvi od 1720. do 1779. godine. Zahvaljujući podatcima sadržanim u navedenim bratimskim knjigama moguće je iščitati i raščlaniti brojne dosad nepoznate podatke o umjetničkim zahvatima provedenim u crkvi između 1592. i 1779. godine, kao i o brojnim umjetničkim predmetima, danas izgubljenim, koji su se u navedenom razdoblju nalazili u crkvi.⁶

Prilog istraživanju razvojnih faza glavnog oltara

U inventaru Bratovštine Gospe od Zvonika datiranom 24. II. 1592. (str. 335') opisuje se samo jedan oltar u crkvi.⁷ Na tom oltaru navodi se *prima una pala*

⁴ U rukopisu *Salonitana et Spalatensia varia IV*, pohranjenom u Nadbiskupskom arhivu u Splitu (dalje: NAS), a koji se datira oko 1720. godine, o tome piše: *Vi si ascende per una scala sublime. Fatta con gran pezzi di marmo nobile di materia e lavoro*. O tom stubištu vidi: J. BELAMARIĆ, *op. cit.* (2), str. 12.

⁵ O ikoni nalazimo podatke u spomenutom rukopisu *Salonitana et Spalatensia varia IV* (NAS) i u *Visitatio urbana et suburbana* biskupa Ivana Luke Garagnina iz 16. travnja 1766. (rukopis u NAS). Prije restauracije slike Lj. Karaman je pisao da je ona barokna (Lj. KARAMAN, *Umjetnost u Dalmaciji XV. i XVI. vijek*, Zagreb 1933, str. 152), a K. Prijatelj da je ikona s kasnogotičkog poliptiha (K. PRIJATELJ, *Slike domaće škole XV. st. u Splitu*, Split 1951, str. 11). Godine 1960. prigodom restauratorskog zahvata koji je vodio Filip Dobrošević skinut je barokni preslik sa slike i otkrivena romanička ikona. Cf. C. FISKOVIĆ, *Neobjavljena romanička Madona u Splitu*, "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji" (dalje: PPUD), sv. 12, Split 1960, str. 85-100.

⁶ DAZ, Arhiv bratovština, sv. 89: Bratovština Gospe od Zvonika (1475-1789), str. 218-221'. U sklopu istoga sveska pohranjen je cijeli niz inventara Bratovštine Gospe od Zvonika, od kojih smo se u ovome prilogu koristili inventarima iz razdoblja 1592-1776. godine.

⁷ Valja spomenuti da se u najranijim sačuvanim inventarima Bratovštine Gospe od Zvonika u Državnom arhivu u Zadru (sv. 89), onima datiranim 8. II. 1505., 2. II i 17. VI. 1514. ne

grande sul altar chon la Madonna in mezzo. U narednom sačuvanom inventaru iz 8. III. 1595. (str. 337'-338') ponovo se u crkvi navodi jedino oltar na kojem je *una pala grande con la sua chartina.* Uz taj oltar spominje se još jedna *chartina de tela turchina.* Uz brojnu srebrninu u crkvi navode se i *corone d'arzeno 4 sulla Madona et altra su et Bambin* te jedan Agnus Dei.

U inventaru iz 12. III. 1667. (str. 134'-136) navodi se *una pala grande sopra l'altar con la Beata Vergine Maria,* 5 srebrnih kruna za glave Bogorodice i Djeteta, te 22 komada srebrnih zavjetnih darova, 3 velika i 9 malih Agnus Dei, 33 srebrne krunice, kolajna od koralja i drugi ukrasi koji su krasili ikonu Bogorodice. Tu su i *margarite fatte a Pater nostri cinque sopra la Madonna n. 5* te *un par orecchini d'oro sopra la Madonna n. 1.* Uz brojnu srebrninu 1667. godine spominju se na oltaru i četiri stara drvena pozlaćena anđela, te *una toleta sechreta stampada sopra l'altar i un teler indorato per antependij avanti l'altar.*

Iz ovog opisa zaključujemo da je ispod slike tipa *pala portante* na kojoj se nalazila ikona Gospe od Zvonika kao antependij služilo pozlaćeno platno. Zanimljivo je da se četiri skulpture anđela na oltaru (koje se ne spominju u inventarima iz 1592. i 1595.) godine 1667. opisuju kao stare.

U istom inventaru iz 1667. navodi se *una Pietà et una Madonna di legno n. 2, un gubileo sopra l'altar piccolo, et un sopra una toleta in tutto n. 2.* U nastavku inventara spominje se *un antependio di corrido per l'altar piccolo n. 1.*

Može se zaključiti da je u razdoblju između 1595. i 1667. postavljen u crkvi novi mali bočni oltar s kožnim antependijem.

U inventaru od 12. VIII. 1671. (str. 358'-360) spominje se *una pala grande con la Beata Vergine sopra l'altar.* Uz razne zavjetne darove navode se *corone sopra la Madonna, Bambin et delli santi in tutto sette dico l'argento.* Nanovo se na oltaru spominju četiri pozlaćene skulpture anđela (*Angeli statuetti di legno indorati in tutti*) i *un teler indorato l'antependio per l'altare grande ma di marmo.* Iz ovoga navoda može se pretpostaviti da je na glavnom oltaru 1671. godine postojao mramorni antependij i ispred njega pozlaćeni *teler.*

U crkvi se bilježe i dva velika drvena raspela, jedno iznad oltara i jedno iznad kapele. Tu su također i *una statuetta di rilievo di legno ed suo bambino di legno* i jedna drvena (skulptura) *Ecce homo. Za cenacolo del Nostro Signor* (koji se spominje već u inventaru iz 1667. g.) doznajemo da je visio *sopra la capella soto il soler del Nostro Signor.*

Iako se 1671. godine ne opisuju drugi oltar u crkvi, zaključujemo da on i dalje postoji, jer se spominje *Pietà in due altari una incastata, et altra partiezza(?).*

U inventaru iz 1714. godine (str. 17-18') opet se spominje *una pala del altar col l'immagine della Beata Vergine Maria et il Bambino con altri santi.* Na tom oltaru

spominje da je postojala oltarna pala na glavnom oltaru, niti Gospine ikone uključene u taj oltar. Iz inventara datiranog 8. II. 1505. posredno doznajemo za postojanje ikone: spominje se *una corona de argento de nostra Donna,* i *una altra corona pizola.* Očito je riječ o srebrnim krunama namijenjenim glavama Bogorodice i Djeteta na Gospinoj ikoni. Iz tog inventara doznajemo da je crkva imala veoma skromnu opremu 1505. godine: samo jedan srebrni pozlaćeni kalež, dva oslikana drvena križa, dva pozlaćena drvena svijećnjaka, dva drvena svijećnjaka obojena u crveno i dva obojena u crno. Inventar bratovštine nije bio bitno bogatiji ni 1514. godine.

ponovo se navode krune, zavjetni darovi, jedna slika od srebra, te dvije sličice sa srebrnim okvirom. Iznova se uz oltar spominju četiri pozlaćene skulpture anđela, te *una suazza di antependio dorata vecchia*. Tu su, nadalje, i drveni Ecce homo, jedna skulptura Bogorodice s Djetetom i jedno raspelo iznad malog oltara.

U inventaru iz 1722. godine (str. 156-157⁸) prvi put se detaljnije opisuje nekađašnja (danas izgubljena) pala koja se nalazila na glavnom oltaru: *L'altar con quattro figure sopra la pala et tre disotto. La Beata Vergine in mezzo con habito di argento masizo fatto dalli confrati del suo proprio*. Zanimljivo da se od te 1722. godine više ne navodi da su na glavnom oltaru četiri drvene skulpture anđela, iz čega zaključujemo da su između 1714. i 1722. bile uklonjene s oltara. U inventaru iz 1722. manji bočni oltar se spominje tek usputno. Navodi se jedno raspelo iznad malog oltara, jedno zvono (veće) kod glavnog oltara, jedno manje zvono kod manjeg oltara, te jedna zelena zastava s dva držala kod manjeg oltara. U inventaru iz 1722. prvi put se spominje srebrni pokrov (habit) na ikoni Gospe od Zvonika.

U troškovnicima Gospe od Zvonika sačuvanim u zadarskom Arhivu (koji datiraju od 1720. do 1779. godine) 25. IV. 1720. u bratimskoj knjizi navodi se da je za izradu habita (pokrova) Blažene Djevice Marije potrošeno 751,15 lira. Nadalje, iz troškovnika doznajemo da je dana 6. II. 1722. godine ostavljen određeni iznos (iz darovnice) za *addobar un capitello d'argento* (ukrašavanje jednog kapitela srebrom). Iz izvješća bratovštine 1724. godine doznajemo da je taj posao bio povjeren splitskom zlataru Oktavijanu Kerubiniju (spominje se kao Cherubin i Charubin)⁸. Dana 1. VII. 1724. godine Kerubini potvrđuje da je primio svotu za izradbu drvenog kapitela prekrivenog srebrom (*capitello di legno tutto di argento*), ukrašenog zlatnim okvirom, koji je izrađen za crkvu Blažene Djevice Marije od Zvonika. Tu su narudžbu u splitskog zlatara naručili Ivan Petar Cipiko, Mihovil Della Croce i Franjo Polovineo, predstojnik bratovštine, a posljednjem je Kerubini dostavio troškovnik.⁹ Za zlatarske i pozlatarske radove koje je izveo za Bratovštinu Gospe od Zvonika plaćen je u više obroka u nekoliko navrata (10. IX.; 29. X. i 12. XI. 1724.).¹⁰

Što je konkretno radio Oktavijan Kerubini za splitsku Bratovštinu Gospe od Zvonika doznajemo iz inventara od 20. II. 1746. (str. 158-159). Spominje se *I Palla della Beata Vergine con suo abito d'argento masizo, e capitello d'argento*. Slijedi opis "kapitela" koji je izradio majstor Kerubini: *I capitello dove giaze la stesa imagine*

⁸ K. PRIJATELJ, *Novi prilozi o baroku u Splitu*, "Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku", sv. II, Dubrovnik 1953, str. 324; K. PRIJATELJ, *Umjetnost 17. i 18. st. u Dalmaciji*, Zagreb 1956, str. 55-56; K. PRIJATELJ, *Barok u Dalmaciji*, u: A. HORVAT - R. MATEJČIĆ - K. PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb 1981, str. 871; D. BOŽIĆ BUŽANČIĆ, *Umjetnički nakit XVI-XVIII. stoljeća u Splitu*, PPUD 15, Split 1963, str. 159; N. BEZIĆ BOŽANIĆ, *Majstori od IX. do XIX. stoljeća u Dalmaciji*, Split 1999, str. 204.

⁹ Prema Kerubinijevim navodima, troškovi za izradbu ukrasa *capitello di legno* bili su: za srebro 1288,16 lira, za okvir 10 lira, za pozlatu istog okvira 168 lira, za posao (*fattura*) cijelog ukrasa kapitela 450 lira. Ukupna svota koju je Kerubini potraživao u ime troškova iznosila je 1916,16 lira. Dana 1. VII. 1724. godine Kerubini je primio 1332,15 lira te mu je bratovština ostala dužna 585 lira.

¹⁰ Dana 10. IX. 1724. zlatar je primio u više obroka nekoliko svota (199,10 lira; 20 lira i 46 lira) za zlatarske i pozlatarske radove koje je obavio za Bratovštinu Gospe od Zvonika. Dana 29. X. 1724. primio je od Franje Polovinea, predstojnika bratovštine, najprije 421, te potom još 66 lira. Dana 12. XI. 1724. primio je od Polovinea dodatnih 97 lira.

con le sue colonette et l'altro d'argento con pedestali fiorami et altro di rame dorato con le sue coltrine di manta a scio con la franza falsa.

Danas se u crkvi na izloženoj kopiji ikone Gospe od Zvonika postavljenoj u drvenom ormariću nalazi djelomično oštećeni srebrni pokrov. Na tom srebrnom pokrovu iskucani su nabori Gospine haljine prekriveni biljnim ornamentima, te sa svake strane od Marijine glave po jedan anđeo. Ta dva anđela postavljaju krunu

Kopija ikone Gospe od Zvonika sa srebrnim pokrovom, crkva Gospe od Zvonika, Split

Bogorodici na glavu. Nije sačuvan oltarić koji je za ikonu izveo Kerubini, tzv. kapi-tel od drva sa stupićima prekrivenim srebrom s postoljima od bakra, i sa zavjesom s resicama postavljenom kao jedro na jarbolu. Vjerojatno je riječ o jednoj varijanti srebrnog baroknog postolja-oltarića, poput onih u kojima se danas čuvaju ikona Gospe Sinjske ili Gospe od Pojšana.¹¹

¹¹ O postolju ikone Gospe od Pojšana vidi: A. DUPLANČIĆ, *Gospina crkva na Pojšanu do početka XX. stoljeća* u: *Svetište Gospe od Pojšana*, u povodu 85. obljetnice dolaska kapucina i završetka restauratorskih radova, Split 1993, str. 12-14. Godine 1593. za sliku Gospe od Pojšana naručen je srebrni pokrov. Godine 1612. spominje se "kupola" koju je za sliku Gospe od Pojšana izradio majstor Alviz de Lupis. Godine 1710. spominje se srebrno postolje izrađeno za sliku, koje je malo zatim rastavljeno i 1740. u Veneciji nabavljeno novo.

Na slici Gospe od Zvonika u istoimenoj crkvi danas se više ne mogu vidjeti ukrasi od srebra i dragog kamenja te razne krune koji se spominju u gore navedenim inventarima, raznobojne svile za oblaganje oltara, brojni zavjetni darovi od srebra i znakovi bratovštine koji su nekoć ispunjali svetište.

O splitskom zlataru Oktavijanu Kerubiniju imamo zasada vrlo malo sačuvanih podataka. Navodi se da je u Splitu koncem XVII. i početkom XVIII. stoljeća obavljao manje zlatarske radove i popravke,¹² kao i procjene nakita (kao procjenitelj spominje se 1713. i 1724. godine).¹³ Stoga je podatak da je izradio kapitel za ikonu Gospe od Zvonika dragocjen za proučavanje njegovog kasnijeg opusa. Trebat će istražiti, iako o tome za sada nema podataka u navedenim dokumentima, je li Kerubini izveo i srebrni pokrov ikone. Sudeći po relativno rustičnom baroknom stilu izvedbe tog pokrova moglo bi se pretpostaviti da ga je izradio lokalni majstor. Kako je Kerubini radio kapitel za ikonu, postoji mogućnost da je prethodno bio izradio i pokrov za nju.

Dana 31. I. 1726. godine Giovita Teri (ili Zeri) obvezuje se za bratovštinu, prema priloženom nacrtu, napraviti naručeni posao u vezi s rezbarskim (*intaglio*) i pozlatarskim (*doradura*) radovima, a prema narudžbi Dominika Castagna i Franje Bonvia.¹⁴ Budući da to nije pobliže navedeno, ne znamo što je spomenuti drvorezbar trebao raditi za splitsku crkvicu.

U inventaru datiranom 1746. godine sačuvan je djelomični opis pale na glavnom oltaru. Spominju se *4 figure due per parte del capitelo e della palla stessa i 3 altre figure nella stessa palla da sotto*. U narednom sačuvanom inventaru iz 1772. godine više se ne spominju ta polja s figurama koja su činila oltarnu palu.

Iz opisa koje donose inventari iz 1722. i 1746. možemo pretpostaviti osnovnu kompoziciju oltarne pale koja se nalazila u crkvi Gospe od Zvonika na glavnom oltaru u razdoblju koje pratimo zahvaljujući sačuvanim inventarima od 1592. godine do druge polovice XVIII. stoljeća. Čini se da je još do druge polovice XVIII. stoljeća u crkvi postojalo sedam polja poliptiha sa sedam svetačkih likova. Sačuvan je opis posljednje faze tog poliptiha, kada su se u njegovom gornjem dijelu nalazile četiri figure (svetaca), a u donjem dijelu (ispod ikone) tri svetačke figure. Iz opisa zaključujemo da je taj poliptih po svojoj formi bio tip "pala portante", oltarna kompozicija koja je u sebi uključivala stariju kultnu svetu sliku. Danas nam je teško zamisliti u kakvom su odnosu prema tom poliptihu bila četiri danas izgubljena pozlaćena anđela koja su se do početka XVIII. stoljeća spominjala na tom oltaru. Je li taj poliptih bio nalik na onaj koji se nekoć nalazio na glavnom oltaru nekadašnjeg splitskog groblja Sustipan, a koji se danas čuva rastavljen na dijelove u riznici splitske katedrale? Taj spomenuti poliptih (koji se povezuje s radionicom Antonija Vivarinija i datira oko 1440.) s ikonom Gospe Sustipanske u sredini, u baroku je izgubio originalnu formu, likovi su bili razmješteni i isječeni tako da su tvorili formu pale s baroknim okvirom. Središnji lik tog poliptiha bila je ikona Bogorodice s Djetetom, iznad nje su bila četiri polja s četiri svetačka lika prikazana dopojasno (skraćena prema visini pale). Po dva uspravna svetačka lika prikazana

¹² K. PRIJATELJ, *op. cit.* (8), 1981, str. 871.

¹³ D. BOŽIĆ BUŽANČIĆ, *op. cit.* (8), str. 159.

¹⁴ Troškovi su trebali iznositi 22 cekina. Dana 31. I. 1726. Teri (Zeri) je primio 6 cekina (vrijednost 132 lire); dana 5. VII. 1727. godine 176 lira, te dana 24. VII. 1727. još 8 cekina, što s prethodnim svotama iznosi 22 cekina.

u punoj visini nalazila su se jedan iznad drugog sa svake strane Bogorodičine slike. Ispod Gospine ikone nalazio se prizor Porodenja, a ispod njega slika s prikazom teme Ecce homo. Gotičke figure svetaca bile su isječene da bi se mogle uklopiti u barokni okvir, ali se danas može od sačuvanih dijelova rekonstruirati prvobitni poliptih.¹⁵

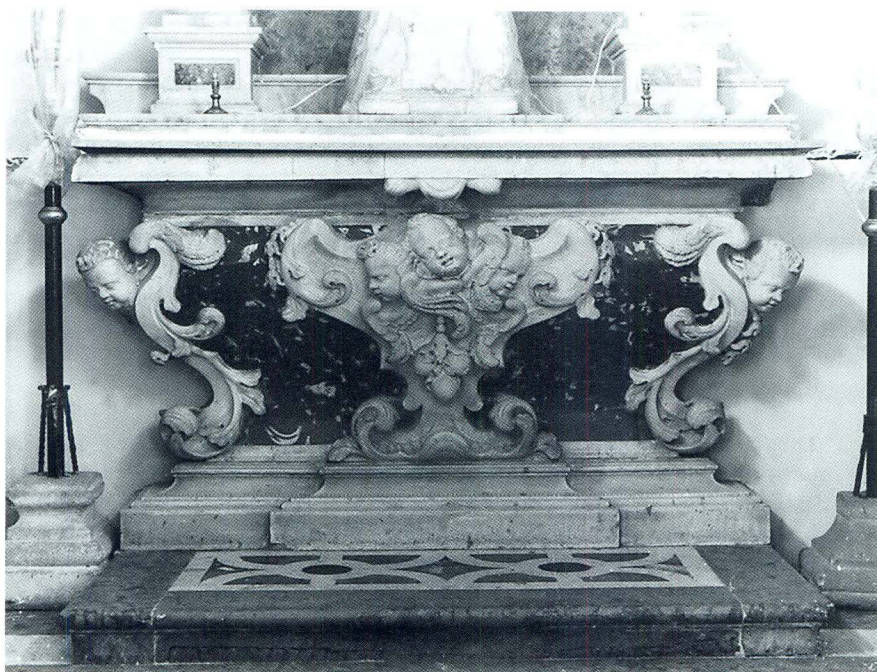
Nažalost, kako nije sačuvan ni jedan dio nekadašnjeg poliptiha iz crkve Gospe od Zvonika, danas ga je teško samo na temelju šturih sačuvanih opisa rekonstruirati. Ne znamo ni to jesu li neke od umjetnina koje se navode kao dio opreme crkve u sačuvanim inventarima (primjerice, izgubljeni Ecce homo koji se spominje u crkvi do sredine XVIII. stoljeća ili Pietà koja je nekoć bila na malom oltaru) možda pripadale prvobitnom glavnom oltaru.

Izradba novog antependija za glavni oltar

Iz spomenutog inventara datiranog 20. II. 1746. doznajemo da se u crkvi na glavnom oltaru nalazila *pradela antependio di marmo*. Proučavajući troškovnike splitske Bratovštine Gospe od Zvonika nailazimo na ugovor od 8. III. 1728. godine koji se odnosi na izradbu novog (južnog, glavnog) oltara u crkvi. Ugovor potpisuje Dujam Gorda, predstojnik Bratovštine Gospe od Zvonika, koji napominje da je cilj bratima ukrasiti oltar, odnosno izraditi *parapetto di lavoro bianco figurato e rimesso*. Iz ugovora doznajemo da je nacrt za ukrašavanje oltara izradio Mihovil Luposignoli, a da je za posao ukrašavanja odabran proto Pietro Coste.¹⁶ Coste se obvezuje cjelokupne klesarske radove obaviti u mramoru najbolje kvalitete, *e che sia bianchissimo*, te potpuno (*a tutta perfezione*) izradene glave kerubina, a sve će to izraditi kako propisuje Luposignolijev nacrt. Podnožje treba biti uređeno od crvenog francuskog mramora (*ottimo rosso di Francia*). Okvir i baza (*bassa*) trebaju biti izvedeni od bijelog mramora (*pietra bianca*), dvije stepenice predele trebaju biti od veronskog kamena *ben polita*, a sve će se izraditi prema Luposignolijevom nacrtu. Sve potrebno dužni su članovi bratovštine dopremiti do svoje crkve gdje će radove dovršiti (obaviti) Pietro Coste ispred menze Blažene Djevice Marije. Bratimi su dužni Pietru Costi platiti za dogovoreni rad 1000 lira. U potpisu ugovora navedeni su Mihovil Luposignoli i Pietro Coste.

¹⁵ Lj. KARAMAN, *Notes sur l'art byzantin chez les Slaves catholiques de Dalmatie*, "L'art byzantin chez les Slaves, Recueil Uspenskij", II, Paris 1932, str. 354; Lj. KARAMAN, *O starom benediktinskom samostanu sv. Stjepana pod borovima u Splitu*, "Novo doba", Split, 21. IV. 1935., str. 9-11; K. PRIJATELJ, *op. cit.* (5), str. 11-15.; C. FISKOVIĆ, *op. cit.* (5), str. 98; G. GAMULIN, *Bogorodica s Djetetom u staroj umjetnosti Hrvatske*, Zagreb 1971; ID, *Un polittico sconosciuto di Antonio Vivarini*, "Arte Veneta", sv. XXV, Venezia 1971, str. 254-257; D. DIANA - N. GOGALA - S. MATIJEVIĆ, *Riznica splitske katedrale*, Split 1972, str. 162-164; I. PRIJATELJ PAVIČIĆ, u katalogu izložbe *Split Marulićeva doba*, Muzej grada Splita, 22. studenog 2001.-11. siječnja 2002., kat. S-2, str. 180.

¹⁶ U dokumentu o Bratovštini Gospe od Zvonika o kojem pišemo u ovom radu prezime Pietra Coste navedeno je u obliku Costa. S obzirom da se u dosadašnjim radovima povjesničara umjetnosti ustalilo prezime Coste te je u tom obliku uvršteno i u ediciju *Hrvatski biografski leksikon* (sv. II, Zagreb 1989, str. 711, tekst: I. Čaće), ovdje ćemo i dalje zadržati uporabu već ustaljenog naziva.

M. Luposignoli-P. Coste, Antependij, crkva Gospe od Zvonika, Split

Zabilježen je i troškovnik za izradbu rečenog oltara, koji je potpisao predstojnik Dujam Gorda.¹⁷ Iza troškovnika za oltar navedeni su i troškovi uredjenja kapele, odnosno prostora gdje je smješten oltar.¹⁸

Doznajemo da je Coste u dva navrata isplaćivan za svoj posao (15. VI. i 20. XI. 1728). Iste godine, ali bez navedenog datuma (prema redoslijedu ubilježbi vjerojatno u razdoblju od 21. XI. do konca 1728. godine) zabilježeno je da su bratimi primili 620 lira od splitskog arhiprezbitra Caronchija (Vicko Caronchio),¹⁹ koji su - kako se čini iz sažetog navoda - vjerojatno ostavština pokojne Lucije Kossier.

¹⁷ Troškovnik sadrži ove stavke: za prijenos kamena sa Čiova do grada 10,10 lira, za isto pridodano još 2 lire troška, za donošenje greda do luke 16 lira, za prijenos antependija 10,1 lira, za olovo 4,18 lira, za vapno 7,10 lira, za prota Pietra Costu ukupno 1210 lira. Ukupna suma svih prethodno navedenih troškova iznosila je 1252,6 lira.

¹⁸ Troškovi uredjenja (*restorar*) kapele: za prijenos *delle erte* 2,10 lira, za donošenje dasaka 0,18 lira, dodatne isplate majstoru (vjerojatno Pietru Costi) 45 lira, isplata dnevnih plaća (po dvije lire za ukupno 11 dana rada) 22 lire, za oblaganje kalupa (*sagoma per balconi*) 0,6 lira, za prijenos vapna 1,16 lira, za donošenje živog vapna i vode 2,7 lira, za olovo 5,2 lira, za daske ukupno 40 lira, za pijesak, vapno i ostale slične troškove 47 lira. Zbroj svih prethodnih troškova iznosi 1420,17 lira. Uz dodatnih 30 lira *per censo* (prirez, trošarina?) ukupna svota iznosi 1450,17 lira.

¹⁹ Vicko Carunchio (Caronchio), splitski je kanonik od 1698. godine. Godine 1707. predvodio je jubilarnu procesiju splitskih bratovština sv. Duha, Gospe od Zvonika i sv. Karla.

Iz opisa danog u inventaru iz 1746. doznajemo kako je te godine izgledao glavni oltar u crkvi Gospe od Zvonika. U donjem dijelu nalazio se antependij koji je projektirao Luposignoli, a isklesao Pietro Coste, te u gornjem dijelu oltarna pala sastavljena od sedam svetačkih figura i ikone Gospe od Zvonika koja se nalazila na srebrnom postolju.

P. Coste, Detalj andela na antependiju, crkva Gospe od Zvonika

Novi podaci o altaristi Pietru Costi

O altarističkoj djelatnosti slikara, kipara i graditelja Mihovila Luposignolija, koji je djelovao u Splitu u prvim desetljećima XVIII. stoljeća, nije sačuvano mnogo podataka.²⁰ Poznato je da se taj svestrani umjetnik bavio portretistikom, da je izradio portret Ardelija della Belle, te 1727. godine za franjevačku crkvu sv. Ante na Poljudu kopiju slike Disputa o Bezgrešnoj Nikole Bralića iz 1518. godine. Zahvaljujući tekstu splitskog glazbenika i liječnika Julija Bajamontija *Proseguimento della storia di San Doimo, in qui si descrive la traslazione del suo corpo ultimamente solennizzata nella città di Spalato*, tiskanom u Veneciji 1770. godine, poznato je da je Luposignoli sredinom XVIII. stoljeća izradio nacrt za novi velebni barokni oltar sv. Dujma u splitskoj katedrali.²¹ Međutim, oltar sv. Dujma izveden 1767. godine nije izrađen prema Luposignolijevom nacrtu, već prema nacrtu

Godine 1714. nadbiskup Cupilli imenovao ga je kanonikom penitencijarom i dodijelio mu dva beneficija. Na čast arhiepiskopa splitskog kaptola izabran je 1716. godine. Umro je 1732. godine. Vidi: I. OSTOJIC, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975, str. 214.

²⁰ K. PRIJATELJ, *Barok u Splitu*, Split 1947, str. 68-69; A. DUPLANČIĆ, *O hospiciju splitskih isusovaca u XVIII. stoljeću i portretima Ardelija della Belle*, u: *Isusovac Ardelio della Bella (1655-1737)*, Radovi međunarodnog znanstvenog simpozija, Split-Zagreb 1988, str. 306-308.

²¹ O tom oltaru glavni je izvor dosad bilo djelo Julija Bajamontija, *Storia di San Doimo, primo vescovo di Salona*, Venezia 1767; ID, *Proseguimento della storia di San Doimo, in qui si descrive la traslazione del suo corpo ultimamente solennizzata nella città di Spalato*,

nabavljenom iz Rima. Autor skulptura na tom oltaru bio je slavni mletački kipar i

altarist Morlaiter, a autor kapele u kojoj je smješten oltar graditelj Antonio Licini. Poznato je da je radio neizvedeni projekt za franjevačku crkvu Gospe od Zdravlja na Dobrome. Po zamišljenom planu splitskog arhitekta iz 1738. godine (sačuvanom u arhivu crkve Gospe od Zdravlja u Splitu) trebala je to biti monumentalna crkva.²² Uzori za crkvu bili su mu Rusconijeva, Palladijeva i Longhenina arhitektura. Iz toga zaključujemo da je bio u tijeku sa suvremenim strujanjima u venecijanskoj arhitekturi. Na isti način mogao je pratiti i suvremeno kiparstvo, i to kako ono koje je nastajalo u gradu na lagunama, tako i ono koje je mogao vidjeti u rodnoj Dalmaciji. Po svojoj tipologiji antependij Gospe od Zvonika blizak je oltarima koje je radio poznati venecijanski altarist i kipar Francesco Cabianca, djelatnik u prvim decenijama XVIII. stoljeća u Mlecima, Dalmaciji i Boki.²³

Nažalost, nije se sačuvao Luposignolijev nacrt za oltar sv. Dujma. Tako nije moguće komparirati oltar iz crkve Gospe od Zvonika s nekim drugim Luposignolijevim projektom za kameni oltar. Zasiurno će poznavanje projekta tog splitskog antependija pomoći u budućim istraživanjima Luposignolija kao projektanta oltara.

Dokument koji donosimo bio bi ujedno jedan od najranijih poznatih podataka o djelatnosti altarista Pietra Coste u Dalmaciji. Proto Pietro Coste (? - Zadar, 1. XII. 1754.) spominje se da je u predjelu Sv. Katarine u Zadru sagradio kuću u kojoj je imao radionicu.²⁴ Poznato je da je 7. IV. 1740. godine sklopio ugovor za izradbu oltara Gospe od Sedam Žalosti u hvarskoj katedrali.²⁵ Godine 1744. izradio je u zadarskoj crkvi sv. Krševana oltar sv. Zoila i sv. Krševana. Pokopan je 1754. godine u crkvi sv. Dominika u Zadru, gdje se još 1755. i 1756. godine spominje kao pokojni.²⁶ Tako se proto Pietro Coste navodi kao pokojni u inventaru svoje

Venezia 1770. Drugo izdanje Bajamontijevog *Proseguimento* tiskano je u Splitu 1870. godine pod naslovom *Memorie della translazione di S. Doimo* u brošuri *Canzone a Spalato della festa di San Doimo del 1770*. Vidi prijevod: J. BAJAMONTI, *Zapisi o gradu Splitu*, Split 1975, str. 253, 259. Bajamontijem kao izvorom koristi se Karaman. Cf. Lj. KARAMAN, *Prijenos moći Sv. Dujma na novi oltar 1770*, "Novo Doba", Split, Uskrs 1938; Lj. KARAMAN, *Zaštitinik Splita sv. Dujam, kroz legendu, povijest, predaju i umjetničke spomenike*, Zagreb 1943. Podatak o Luposignoliju vidi i u spomenutom Bajamontijevom djelu *Proseguimento*, str. 7.

²² K. PRIJATELJ, *op. cit.* (20), str. 30. Plan ima opširan komentar arhitekta u kojem se on poziva na svoje uzore (Vitruvija, Palladija, Rusconija i Aristotela). Crkva je trebala biti u formi grčkog križa, a broj kapela je trebao imati simboličko značenje. Iz tog plana vidimo da je Luposignoli poznao povijest arhitekture i suvremenu arhitekturu. Njegov nacrt je varijanta Longhenine Santa Maria della Salute u Veneciji. Cf. A. CRNICA, *Naša Gospa od Zdravlja*, Šibenik 1939, str. 96-97.

²³ O Cabiancinom graditeljskom opusu u Dalmaciji vidi: R. TOMIĆ, *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*, Zagreb 1995.

²⁴ I. ČAČE, *Pietro Coste*, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. II, Zagreb 1989, str. 711.

²⁵ D. DOMANČIĆ, *Barokni oltar Petra Coste' u hvarskoj stolnici*, PPUD 20, Split 1975, str. 157-163; C. FISKOVIĆ, *Hvarska katedrala*, Split 1976, str. 67-68; N. BEZIĆ BOŽANIĆ, *Zanatlije XVIII. i XIX. stoljeća u Hvaru*, "Građa i prilozi za povijest Dalmacije", sv. 10, Split 1980, str. 118; R. TOMIĆ, *op. cit.* (23), str. 13, 25, fotografija hvarskog oltara na str. 41, 181; N. BEZIĆ BOŽANIĆ, *op. cit.* (8), str. 35.

²⁶ I. ČAČE, *Dva barokna altarista na zadarskom području*, "Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru", sv. 25, Zadar 1985-1986, str. 161-162; R. TOMIĆ, *op. cit.* (23), str. 181.

supruge Ane Dornić (*Dornich*). Inventar je načinjen 26. III. 1756., nedugo nakon njezine smrti.²⁷ Prema sadržaju inventara, kako pokazuje popis imovine, očigledno je da su Coste bili srednje imućna obitelj,²⁸ s već navedenom kućom i radionicom u predjelu Sv. Katarine u Zadru, nasuprot kući plemića Federica Soppe. Zanimljivo je da se među navodima o potraživanjima pokojnice spominje izradba odnosno uređivanje tabernakula za crkvu u Sukošanu (*tabernacollo perfezionato di S. Cassiano*).²⁹ U navodima o udovičnim potraživanjima izrijeком se bilježi i majstor Pio Tagliapietra kojemu je Ana Dornić prodala neka "feramenta", vjerojatno neki pribor ili materijal koji je ostao nakon smrti njezina muža.³⁰ Kako se u inventaru Ane Dornić iz 1756. godine (umrla je nedugo nakon svog supruga) ne spominju imena njihove djece kao mogućih nasljednika, može se pretpostaviti da supružnici nisu imali potomstva. Čini se da osim Anina brata, svećenika Matije Dornića, nisu imali nasljednika.³¹

Zbog sličnosti prezimena toga se umjetnika povezivalo s Pietrom Costom (Petar Costa Bernardov) iz Makarske, koji je djelovao u drugoj polovici XVIII. stoljeća.³² U dosadašnjim istraživanjima nije utvrđena rodbinska veza između braće altaraista Michiela Coste (Feltre ? - ?, vjerojatno nakon 1780.) i Francesca, koji su djelovali u sjevernoj Dalmaciji (u Ninu, Zadru, Pagu, Bibinjama) u drugoj polovici XVIII. stoljeća.³³

²⁷ DAZ, Spisi zadarskih bilježnika: Antonio Ferrari, b. VIII. (Inventari), br. 17, 26. III. 1756. Inventar je načinio Anin brat, svećenik Matija Dornić.

²⁸ U kući su posjedovali nekolicinu slika: u jednoj sobi sv. Franje Paulskog, sv. Franje Asiškog, sv. Karla Boromejskog, sv. Josipa, Navještanja Bogorodice, sv. Ane; u drugoj sobi sliku Gospe od Karmena, slike Gospe od Ružarija i sv. Franje Paulskog, Žalosne Bogorodice, sv. Ante Padovanskog, Veronikinog rupca te još nekolicinu Gospinih slika i slika za koje se izrijeком ne navodi sadržaj.

²⁹ Među potraživanjima navodi se: Due cechini d'oro nelle mani di me commissario consegnatomi a conto d'avanti del tabernacollo perfezionato di S. Casiano. Più dal Matte Smolich di S. Cassiano per resto del sudetto tabernacollo cechini otto. Una portella del detto tabernacollo di rame da indorarsi da quello si deve pagare la facitura per ponerlo in opera.

³⁰ Dal magistro Pio Tagliapietra per feramenta vendatali dalla defonta et altro lire 20.

³¹ U DAZ, Spisi zadarskih bilježnika: Giovanni Filippo Coltelli (1747-1783.), b. IV, fasc. I (testamenti aperti), br. 70, 5. X. 1775, oporuka Antonije Coste, supruga Dominika Sambunjaka (Sambugnach), sastavljena u kući oporučiteljice u Ulici sv. Katarine. Podaci o članovima obitelji Coste iz te oporuke dopunjuju naša saznanja o članovima obitelji Coste koji su tijekom XVIII. stoljeća živjeli u Zadru.

³² C. FISKOVIĆ, *Spomenici grada Makarske*, "Zbornik Makarska i Makarsko primorje", sv. 1, Makarska 1970, str. 243; N. BEZIĆ BOŽANIĆ, *Kulturno povijesna sredina Makarske u XVIII. stoljeću*, "Dani Hvarskog kazališta", sv. V, Split 1978, str. 348; C. FISKOVIĆ, *Žrtvenik Petra Coste u Sitnom sred Poljica*, "Radovi Centra JAZU u Zadru", sv. 25, Zadar 1978, str. 237-241; N. BEZIĆ BOŽANIĆ, *Prilog poznavanju bratovština u Makarskoj 18. stoljeća*, "Makarsko primorje", sv. 1, Makarska 1990, str. 111-112; R. TOMIĆ, *op. cit.* (23), str. 147, 150, 151, 181, 182; A. DUPLANČIĆ, *Ponovo o glavnom oltaru crkve Gospe od Pojšana u Splitu*, PPUD 33, Split 1993, str. 488-489; N. BEZIĆ BOŽANIĆ, *op. cit.* (8), str. 35.

³³ I. ČAČE, *op. cit.* (26), str. 161-168.

Zanimljivo je usporediti splitski (1728.), hvarski (1740.) i zadarski (1744.) oltar. Antependij u crkvi Gospe od Zvonika³⁴ (kako stoji u ugovoru) raden je u bijelom mramoru, od kojeg su izvedeni okvir i baza, od kojeg su izrađene i glave kerubina. Podnožje je od crvenog francuskog mramora (*ottimo rosso di Francia*), dvije stepenice predele su od veronskog kamena *ben polita*, a sve izvedeno prema Luposignolijevom nacrtu. Gornji dio oltara, kako nas izvještava J. Belamarić u svojoj knjizi, izradio je splitski kamenorezac Gajo Voltolini u XIX. stoljeću.³⁵

Oltar Gospe od Sedam Žalosti Pietra Coste u hvarskoj stolnici ubraja se među ljepše barokne oltare u Dalmaciji. Taj je oltar bitno veći i arhitektonski složeniji od onog u crkvi Gospe od Zvonika. Riječ je o oltaru jednostavnog arhitektonskog tipa, bliskom tzv. sardijskom tipu venecijanskih oltara. Četiri stupa (obložena crvenkastim mramorom) s kompozitnim kapitelima nose trabeaciju, podvostručeni prekinuti zabat s nizom konzola. Iznad tog zabata, na vrhu oltara postavljen je još jedan prekinuti zabat. Prema mišljenju D. Domančića, glava anđela na zaglavnom kamenu luka iznad oltarne pale odražava lošiju kvalitetu izradbe. Nasred antependija hvarskog Costinog oltara velika je školjka obrubljena s dvije biljne razgranate vitice. Na ugaonim pilastrima, lijevo i desno od središnjeg polja antependija, po jedna je glava kerubina. Stilska izvedba i tipologija njihovih lica podsjeća na kerubine isklesane na oltaru iz crkve Gospe od Zvonika.

Geometrijska polja na antependiju, podanku stupova i zabata, ispunjena su pločama od raznobojnog mramora crne, tamnije i svjetlije crvene, te žute boje.

Po strukturi Costin hvarski oltar nalikuje oltaru sv. Josipa (kako je to bilo predviđeno ugovorom koji je potpisao 7. travnja 1740. P. Costa)³⁶ i drugim baroknim oltarima u hvarskoj katedrali.³⁷ Iz ugovora o gradnji vidi se da je već u vrijeme njegova potpisivanja oltar bio započet, točnije da je bio nedovršen i da su naručitelji htjeli da Coste dođe u Hvar do svetkovine Duhova i ne ode iz grada dok ne završi oltar. To, zaključuje D. Domančić, dokazuje da je u vrijeme potpisivanja ugovora Coste bio vrlo zaposlen (očito je napustio izradbu toga oltara radi nekog drugog posla) i trebalo ga se ugovorom obvezati na određeni rok. U hvarskom oltaru prevagnuo je geometrijski ukras mramorne intarzije. Taj je oltar blizak po koncepciji dvama oltarima u hvarskoj katedrali, već spomenutom oltaru sv. Josipa i Ivana Trogirskog, i oltaru Presvetog Otajstva mletačkih altarista A. i P. Tremignona. Altaristi iz obitelji Tremignon radili su tip tzv. slavoluk oltara.³⁸

³⁴ Na crno-bijeloj fotografiji oltara zahvaljujemo konzervatorici Zoraidi Demori-Staničić iz Konzervatorskog odjela u Splitu.

³⁵ J. BELAMARIĆ, *op. cit.* (2), str. 31. Izgled cjelovitog oltara vidi na crtežu poprečnog presjeka crkve Gospe od Zvonika prema jugu, arhitektonska snimka J. Marasovića, u knjizi J. BELAMARIĆA, *op. cit.* (2), str. 9. O Gaju Voltoliniju vidi i M. IVANIŠEVIĆ, *Crkva sv. Franje Asiškog u Imotskom*, Zbornik "Čuvari baštine", Imotski 1989, str. 336-337.

³⁶ D. DOMANČIĆ, *op. cit.* (25), str. 158. Ugovoreni je oltar trebao biti isti kao onaj sv. Josipa koji se nalazi u katedrali na suprotnoj južnoj strani traveja, na kojoj je slika venecijanskog slikara Domenica Ubertija.

³⁷ *Ibid.*, str. 158.

³⁸ O oltarima A. i P. Tremignona u Dalmaciji vidi: R. TOMIĆ, *op. cit.* (23), str. 45-49.

P. Coste, Oltar Gospe od Sedam Žalosti, katedrala, Hvar

P. Coste, Oltar sv. Krševana i Zoila, crkva sv. Krševana, Zadar

Tijekom 1740-ih godina Coste je dobio zadatak demolirati stari oltar sv. Krševana u istoimenoj crkvi u Zadru te izraditi novi od mramora.³⁹ Oltar sv. Krševana nalazi se na vrhu južnog bočnog broda crkve s lijeve strane od glavnoga oltara. Prema pisanju crkvenog povjesnika Carla Federica Bianchija, mramorni oltar u Coste su naručili benediktinci, a gradnja je započela 1742. godine. Slikarska pala, koja se atribuirá mletačkom slikaru Giuseppeu Angeliju (1710-1798.), učeniku Giovannija Battiste Piazzette, prikazuje sv. Zoila koji iz mora u okolici Grada izvlači mrtvo tijelo sv. Krševana.⁴⁰ Taj je oltar bitno jednostavniji od

³⁹ C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, sv. I, Zadar 1877, str. 305; M. GRANIĆ, *O kultu sv. Krševana zadarskog zaštitnika*, u: *1000 godina samostana Svetog Krševana u Zadru*, Zbornik znanstvenog skupa održanog 11. i 12. prosinca 1986. u Zadru, "Zadarska revija", god. XXXIX, br. 2-3, Zadar 1990, str. 155. Na pomoći zahvaljujemo don Pavlu Keru.

⁴⁰ C. F. BIANCHI, *op. cit.* (39), str. 305; K. PRIJATELJ, *Barokne umjetnine u crkvi Sv. Krševana u Zadru*, u: *1000 godina samostana*, Zadar 1990, str. 226-229; T. RAUKAR - I. PETRICIOLI - F. ŠVELEC - Š. PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom (Prošlost Zadra III.)*, Zadar 1987, str. 558.

hvarskog - riječ je o žrtveniku jednostavnog oblika koji podsjeća na one kakve je radio slavni mletački altarist Giuseppe Sardi koncem XVII. stoljeća. To je tip tzv. slavoluk oltara, koncipiran od stipesa i dva stupa koji nose polukružni zabat s istaknutim obratima. Atika je komponirana od dvostrukog zabata, stražnjeg - plitkog, lučnog (naslonjenog na zid crkve) i prednjeg, trokutnog s istaknutim obratima. U središnjem dijelu, lijevo i desno od polja za oltarnu sliku, nalazi se po jedan bočni stup rađen od prošaranog ružičastog mramora s bijelim korintskim kapitelima, uz koje je bočno postavljen po jedan polustup. Predoltarnik je jednostavnog oblika, podijeljen na tri polja, dva manja bočna, i izduljeno središnje polje, u koje su postavljene polirane ploče od istog ružičastog mramora od kojih su izrađeni stupovi. Ispred antependija dvije su poligonalne stepenice. Zadarski Costin žrtvenik lišen je dekorativne plastike (nema na njemu figurativne skulpture, samo vrlo jednostavni geometrijski ukras izveden mramornom intarzijom), naglašena mu je vertikalna komponenta. Riječ je o oltaru stroge arhitektonike, klasicizirajućeg karaktera.

Splitski antependij po formi se bitno razlikuje od Costinog hvarskog i zadarskog predoltarnika. Oblik mu je zacrtao splitski arhitekt Luposignoli. Ono što povezuje splitski i hvarski oltar jest izvedba andeoskih glavica.⁴¹ Iz ova tri navedena primjera umjetnikovih oltara, dobiva se dojam da je Pietro Coste bio ne samo vješt klesar, koji je znao obrađivati kamen i mramor, nego i dobar altarist u cjelini. Ako možemo suditi o njegovom stilu na temelju samo triju sačuvanih oltara, bio je eklektik i, ovisno o narudžbi, izvodio različite tipove oltara.

Za kraj razmatranja opusa Pietra Coste sjetimo se tabernakula iz Sukošana koji se spominje među potraživanjima kipareve udovice Ane Dornić 1756. godine. U tim udovičinih potraživanjima vezanim uz spomenuti tabernakul izrijekom se bilježi i majstor Pio Tagliapietra kojemu je Ana Dornić prodala neka "feramenta", vjerojatno neki pribor ili materijal koji je preostao nakon smrti njezinoga muža.⁴² Navod se očito odnosi na tabernakul koji se nalazi na glavnom oltaru župne crkve sv. Kasijana.

Glavni oltar sukošanske župne crkve rađen je od kamena i raznobojnog mramora. Do žrtvenika vode tri stepenice rađene od mramora svijetlocrvenkaste boje. Na oltaru su kipovi sv. Jerolima i sv. Kasijana koje je izradio 1870. godine tršćanski kipar Leone Bottinelli.⁴³

Tabernakul glavnog oltara sukošanske crkve rađen je od bijelog, crnog i crvenog mramora, a ima oblik hrama.⁴⁴ Na vrhu je kupola. Središnji dio taber-

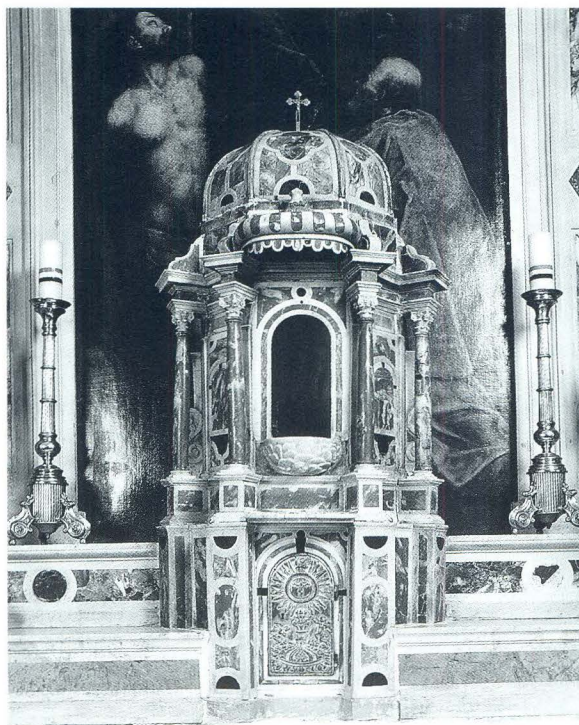
⁴¹ Zanimljivo je da je na mjestu središnjeg kamena trijumfalnog luka nad Costinim oltarom u crkvi Gospe od Zvonika ugrađena jedna kamena andeoska glavica koja pokazuje stilske sličnosti s glavicama anđela na Costinom antependiju u crkvi. Nije poznato otkuda je ta glavica koja se danas nalazi na trijumfalnom luku crkve, i kada je u nj ugrađena.

⁴² Dal magistro Pio Tagliapietra per feramenta vendatali dalla defonta et altro lire 20.

⁴³ C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, vol. II, Zadar 1879, str. 162-163; I. ZORICA, *Vjerski život Sukošana*, "Župa Sukošan". O 700. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Sukošan 1289-1989, Zagreb 1989, str. 144. Zorica pretpostavlja da je taj oltar postavljen nedugo poslije uređenja svetišta (koje je provedeno koncem XVIII. stoljeća), odnosno da je možda rađen u isto vrijeme kada se uređivao prostor sukošanske župne crkve. Fotografiju oltara vidi u zborniku "Župa Sukošan", str. 108, sl. 3.

⁴⁴ Na podacima o sukošanskoj župnoj crkvi zahvaljujemo župniku Sukošana don Pavi Zupčiću.

nakula ispod kupole ima na pročelju izduljeni otvor (za kalež) koji flankiraju po dva stupa sa svake strane. Iznad tog otvora je baldahin, a ispred postolje u obliku polukugle. Donji dio tabernakula u obliku je visokog postolja raščlanjenog pilastri- ma. Na prednjem je dijelu otvor s pozlaćenim vratašcima na kojima je prikazan ostenzorij s hostijom (na kojoj je prikazan raspeti Krist). Svojom oblikom to sve- tohranište podsjeća na ono koje se nalazi na glavnom oltaru crkve sv. Frane u Zadru, koji su 1668-1670. godine izradili Baldassare Longhena i Girolamo Garzotti.⁴⁵

P. Coste (?), Tabernakul, glavni oltar, župna crkva sv. Kasijana, Sukošan

Nažalost, kako u dosad istraženom opusu Pietra Coste nije identificiran nijedan tabernakul, ne možemo usporediti sukošanski tabernakul s nekim drugim Costinim tabernakulom. Možemo li podatak o potraživanju Ane Dornić iz 1756. godine uzeti kao dokaz da je Coste zaista radio na sukošanskom tabernakulu? Nadalje, ne znamo je li na tabernakulu radio (i ako jest koliki je njegov udio u izradi) majstor Pio Tagliapietra, kojemu je Ana Dornić prodala "feramenta" što su preostala nakon smrti njezina muža.⁴⁶

⁴⁵ R. TOMIĆ, *op. cit.* (23), str. 29. i 36.

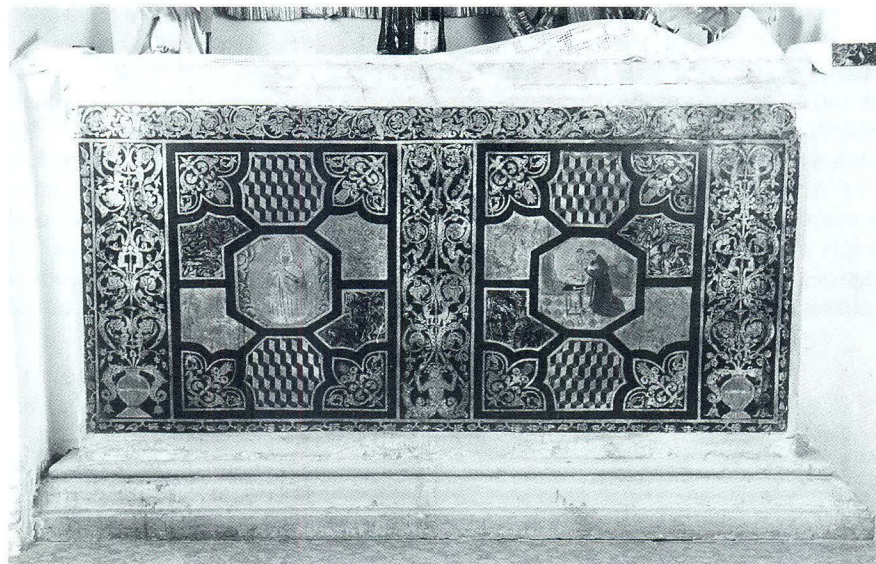
⁴⁶ Dosad nije objavljeno ništa o djelatnosti Pia Tagliapietre u Dalmaciji. Nije poznato je li bio u rodbinskoj vezi s poznatom mletačkom altarističkom obitelji Tagliapietra. Cf. R. TOMIĆ, *op. cit.* (23).

Vješta klesarska izvedba ornamentalnih detalja na tabernakulu rađenih od mramorne inkrustacije te koloristička usklađenost raznobojnog mramora i kamena svjedoče da je njegov autor bio kvalitetan kipar. Nađu li budući istraživači sukošanske župne crkve dodatne potvrde da je autor tabernakula Pietro Coste, to će produbiti spoznaje o tom zanimljivom kasnobaroknom dalmatinskom kiparu.

Izmjene crkve Gospe od Zvonika u razdoblju od 1746. do 1779. godine

Vratit ćemo se splitskoj crkvi Gospe od Zvonika i inventaru Bratovštine Gospe od Zvonika iz 1746. godine. U njemu se uz glavni oltar (Coste-Luposignoli) spominje i *I altar in fazza la porta con una palla di tella con due figure et un crocifisso di legno dipinto*. Iz tog opisa doznajemo da se sredinom XVIII. stoljeća na bočnom oltaru u crkvi nalazi oltarna pala s prikazom dva sveca i oslikanim križem. Jedna Pietà se spominje na bočnom oltaru 1671., a jedno raspelo iznad malog oltara 1714. i 1722. godine. Na temelju navedenog podatka iz inventara 1746. godine možemo pretpostaviti da je između 1722. i 1746. nabavljena oltarna slika s dvije svetačke figure i postavljena uz raspelo. Budući da te slike više nema, danas je teško istražiti jesu li možda na njoj bili prikazani sv. Ivan i Bogorodica, kao česti sudionici Golgotske teme. Na tom oltaru danas se nalazi ikona sv. Spiridiona postavljena u raskošnom pozlaćenom drvenom okviru. Zanimljivo je navesti da se u posljednjem sačuvanom inventaru crkve datiranom nakon 1776. godine (str. 345'-346) ne spominje ni bočni oltar, pa tako ni raspelo i pala navedeni 1746. godine na tom oltaru.

Antun Radmilović (?), Antependij, crkva Gospe od Zvonika, Split

Kako ni u inventaru iz 1746., kao ni u onom datiranom oko 1776. godine, nema opisa antependija s likovima Bezgrešne Bogorodice i sv. Ante Padovanskog koji J. Belamarić pripisuje splitskom fratr-slikaru Antunu Radmiloviću, postavlja

Antun Radmilović (?), Bezgrešna Bogorodica, detalj antependija

se pitanje kada je taj antependij slikan bojama vezanim voskom na gipsanu podlogu postavljen u crkvicu Gospe od Zvonika.⁴⁷ Antun Radmilović bio je u slikarskom izrazu sljedbenik poznatijeg prezimenjaka fra Bone Razmilovića koji je kao i Antun bio vezan uz franjevački samostan na Poljudu. Antun, po svojoj prilici iz iste porodice kao i fra Bone, ukrašio je ornamentima sličnim fra Boninim, nekoliko natpisa na dasci za splitski poljudski samostan, danas u samostanskoj zbirci.⁴⁸ Na jednoj se od tih drvenih ploča, onaj s redovničkim geslom "Silentium", potpisao: "FF Antonius Radmilovich A.D. MDCCLXIII".⁴⁹ U crkvi na Poljudu je i jedna kamena ploča s naslikanim likom sv. Antuna Padovanskog, ispod kojeg teče notni zapis s ispisanim riječima himne "Siqueris miracula...".⁵⁰ Po stilu prikaz sv. Antuna i ornamenti na ploči nalik su motivima naslikanim na drvenim pločama iz muzeja poljudskog samostana i onima na antependiju iz crkve Gospe od Zvonika.

⁴⁷ J. BELAMARIĆ, *op. cit.* (2), str. 36. Na fotografijama antependija (izradio Zlatko Sunko) zahvaljujemo kustosici Vjekoslavi Sokol iz Muzeja grada Splita.

⁴⁸ L. KRIVIĆ, *Franjevačka crkva i samostan u Splitu na Poljudu*, Split 1990, str. 42, br. 23 (ploča s natpisom Chorus, na donjem rubu ploče upisana 1763. godina), br. 24 (ploča s natpisom Chorus), br. 25 (ploča s natpisom "Silentium" i potpisom fra Antuna Radmilovića).

⁴⁹ K. PRIJATELJ, *Hvarski inicijali fra Bone Razmilovića*, "Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu", sv. VIII, Beograd 1975, str. 576-577. Ivan Kukuljević-Sakcinski u svom djelu *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (Zagreb 1858, str. 365) navodi (prema istraživanju Francesca Carrare) mišljenje da je i Antun, kao fra Bone, bio sitnoslikar, koji se oko sredine XVIII. stoljeća bavio ukrašavanjem rukopisa.

⁵⁰ L. KRIVIĆ, *op. cit.* (48), str. 43, br. 55.

Antun Radmilović (?), Sv. Ante Padovanski, detalj antependija

U cjelini uzevši, svi navedeni radovi koji se vezuju uz fra Antuna primjer su kontinuiteta provincijskog, pučkog dalmatinskog baroka kojega je fra Bone stotinjak godina prije bio najzanimljiviji predstavnik.

U posljednjem inventaru sačuvanom u zadarskom arhivu, datiranom poslije 1776. godine, navodi se na glavnom oltaru *prima un capitello della Beata Vergine tutto d'argento con i suoi fiorami di rame dorato*. Nema spomena ni dijelova stare oltarne pale, niti nekadašnjih drvenih pozlaćenih andela. Čini se da je stara oltarna pala između 1746. i 1776. godine bila uklonjena. Nažalost, iz opisa u inventaru datiranom nakon 1776. ne možemo zaključiti kako je - nakon što je uklonjena stara oltarna slika - srebrni kapitel s ikonom Gospe od Zvonika bio postavljen u odnosu na novi barokni antependij.

Među predmetima koji su se tada nalazili u crkvi (zastava, stanice, svijećnjaci, znakovi bratovštine, srebrnina) pisac inventara izdvaja *una medaglia a fili-grana fatta da mistro Alvise Culisich (?) dal 1776*. Dosad nisu poznati podaci o tom zlataru.

U zadnjem sačuvanom troškovniku crkve⁵¹ (razdoblje 1776-1794.) spominju se isplate za dva dana rada majstora Ivana Ergovca s njegovim radnicima. Iz teksta koji slijedi zaključujemo da su bratimi isplatili majstore za rad na uređenju sakristije (*spesi per reparar l'incarzadura della sacrestia per il scureto al balconado /?/ della scala, e metter li ferri per la coltrina come dal biglietto del sudetto mistro*

⁵¹ DAZ, Arhiv bratovština, Bratovština Gospe od Zvonika, Split, sv. 104. (1776.-1794.).

Antun Radmilović (?), ploča sa Sv. Antunom Padovanskim, crkva Sv. Ante, Split

Zuane Ergovaz).⁵² Ivan Ergovac pripadao je klesarskoj obitelji koja je djelovala u drugoj polovici XVIII. stoljeća na prostoru između Splita i Trogira.⁵³

U navedenim inventarima crkvice Gospe od Zvonika spominje se od 1592. do 1776. godine povelik broj srebrnih predmeta u crkvi, od zavjetnih darova i nakita na slici, preko slika i relikvijara, do lampada. Kada razmišljamo o tom danas izgubljenom blagu koje je posjedovala ta mala splitska crkva, valja spomenuti kopiju troškovnika za nabavu zlatnih i srebrnih predmeta, koja je obavljena 9. II. 1748. godine u Veneciji, a čuva se zajedno s ostalim troškovnicima u zadarskom arhivu. Kupljeni su: jedna kadionica (*tribolo*) i posuda za tamjan (*navicella*) sa srebrnom

⁵² J. Belamarić (*op. cit.* [2], str. 36) navodi da je sredinom XVIII. stoljeća postavljen pločnik u unutrašnjosti crkve, otvorena nova vrata prema izlazu u sakristiji o čemu svjedoči grafit na žbuci na kojem se spominje godina 1755. Sudeći prema podacima iz troškovnika iz 1776. godine jasno nam je da je te godine radove na izmjeni pločnika sakristije i uređenju prozora u sakristiji vodio Ivan Ergovac.

⁵³ C. Fisković u radu *Ignacije Macanović i njegov krug* (PPUD 9, Split 1955) spominje Pavla (str. 249) i Vicka (str. 244) Ergovca koji su u drugoj polovici XVIII. stoljeća kao klesari sudjelovali u izgradnji nove župne crkve u Kaštel Štafiliću.

žličicom,⁵⁴ bakreni žarač za potpaljivanje vatre (4 lire), košarica za kadionicu (2 lire). Ukupan iznos plaćen za navedenu srebrninu iznosio je 536,15 lira. Povrh toga iznosa potrošeno je za srebrnu posudu tešku 7,2/4 unci 83,17 lire za materijal i 10 lira za njezinu izradbu.⁵⁵ Ta je srebrnina načinjena po odredbi Franje Nikolića i Antuna Fanellija, prokuratora bratovštine, a prema odredbi od 12. XI. 1747. Isplaćena svota je iznosila u dalmatinskome novcu 28 cekina i 14 lira, odnosno 1517,15 lira.⁵⁶ Tom prigodom u Splitu je naručena jedna srebrna škropionica (*aspersorio*) u splitskog zlatara Vicka Zanea. Za tu škropionicu tešku 1,3/4 unci potrošeno je na materijal 46,16 lira, a za izradu 11 lira.⁵⁷

O splitskom zlataru Vicku Zaneu iz XVIII. stoljeća nije dosad pisano. Poznata su dva zlatara iz obitelji Zane koji su djelovali u Splitu u XVIII. stoljeću: Ivan⁵⁸ i Marin.⁵⁹ Kako tu škropionicu danas ne možemo identificirati među predmetima iz ove crkve koji su dospjeli u crkvu Sv. Križa, nemoguće je raspravljati o izrazu navedenog splitskog zlatara Vicka.⁶⁰

Od 1592. do 1714. spominju se na glavnom oltaru (odnosno u crkvi) srebrni kalež s patenom, šest velikih limenih svijećnjaka (nakon 1595. pratimo još par manjih pozlaćenih limenih svijećnjaka), jedna limena kadionica, jedna posudica za tamjan, dva srebrna križa (jedan s krunom) i jedan veliki križ. Godine 1595. navodi se da je kupljen jedan (novi) kalež s patenom te prvi put spominje matrikula bratovštine. U inventaru iz godine 1667. pojavljuje se spomen tri viseće limene svijeće (*lampade*), dvije pozlaćene "stanice", 3 staklena relikvijara, mnoštvo gore navedenih zavjetnih predmeta uz ikonu Gospe od Zvonika i dva velika križa. Godine 1671. broj srebrnih zavjetnih darova narastao je sa 22 na 26, a pritom se navodi da su od tri lampade dvije razbijene. Uz već spomenute dvije pozlaćene "stanice", tu su i dva drvena nosača za voštanice.⁶¹ Iz inventara iz godine 1714. doznajemo da su nabavljene još dvije "stanice" (*detti batti*). Godine 1746. u inventaru se spominje srebrni ormarić s relikvijom i jedna relikvija u kutiji. Inventar iz

⁵⁴ Posuda za tamjan je bila teška 40, 1/4 unci (svaka unca vrijedi 11 lira). Ukupan iznos plaćen za to bio je 442,15 lira. Troškovi obrade srebra (2 lire po unci) iznosili su ukupno 80 lira. Za izradu biljega (*marche*) plaćeno je 8 lira.

⁵⁵ Kao ukupna svota isplaćena za svu srebrninu navodi se 630,12 mletačkih lira.

⁵⁶ Dodatno je zabilježen trošak za prijenos parunu broda Domenichu Zanchiju 1,1 lira.

⁵⁷ Kao ukupni trošak za izradu srebrnine sa svim tim troškovima navodi se 1577,1 lira.

⁵⁸ A. JUTRONIĆ, *Muzičari, slikari, zlatari i graditelji u starom Splitu*, "Mogućnosti", god. III, br. 4, Split 1956, str. 317.

⁵⁹ D. BOŽIĆ BUŽANČIĆ, *Anagraf područja Splita s otocima i distrikta Klisa iz 1802. godine*, "Adrias", sv. I, Split 1987, str. 91.

⁶⁰ Sedam mjeseci poslije, dana 27. IX. 1748. godine, kupljena je u Veneciji nova skupina predmeta za crkvu i bratovštinu. Tako su kupljene srebrne *tablette d'altare*, kristalna ogledala, *carte scritte a mano*, *tavole a cadinelle*, kao i kovčežić za pohranu srebra s ključevima. U venecijanskoj moneti ukupan zbir troškova je 682,9 lira, što iznosi 31 cekina i 9 solida, što u dalmatinskoj protuvrijednosti iznosi 1489 lira. Navodi se da je 16. IV. 1748. bratovština dobila darovnicu od 24 zlatnih cekina, koja je bila namijenjena izradbi *tablette d'argento ad uso dell'altare*. Prijepis tog dokumenta nalazi se na str. 206'-207. (21. IV. 1748).

⁶¹ U crkvi uz glavni oltar danas se nalaze dva kamena postolja u kojima su postavljeni svijećnjaci na drvenim stupovima.

1776. godine je vrlo kratak, tako da se u njemu ne spominju predmeti nabavljeni 1748. godine, kada su bratimi nabavili novu srebrnu kadionicu, srebrne *table* za oltar, te srebrnu posudu za tamjan i škropionicu.

U crkvi su se do njezine restauracije (1988. godine) čuvao srebrni inventar i veliki drveni svijećnjaci (datirani u prošlo stoljeće, danas u crkvi Sv. Križa) koje su nekoć bratimi crkvice nosili kroz grad. Dio srebrnog inventara zbog dugogodišnje zapuštenosti crkvice nestao je tijekom posljednjih desetljeća, a dijelom je sklonjen u druge splitske crkve. U crkvi se danas čuva tek dio nekadašnjeg inventara (jedan kalež u sakristiji, četiri svijećnjaka na glavnom oltaru, jedna viseća lampada iznad glavnog oltara). Stoga je danas teško ući u trag srebrnim predmetima iz te crkvice koji se spominju u navedenim dokumentima iz zadarskog arhiva. U crkvi se i danas čuva nekolicina drvenih baroknih pozlaćenih predmeta, među kojima možemo spomenuti okvir ikone sv. Spiridiona i svetohranište na glavnom oltaru.

Nepoznati kipar, Znak Bratovštine Gospe od Zvonika, Nadbiskupski ordinarijat, Split

U splitskom Nadbiskupskom ordinarijatu čuva se barokni drveni polikromirani znak Bratovštine Gospe od Zvonika s kipovima Bogorodice okružene bratimima, koji se pripisuje nepoznatom domaćem majstoru i datira u XVII/XVIII. stoljeće.⁶² Zanimljivo da se ova posljednja tri navedena barokna rada ne spominju ni u inventarima, niti u troškovnicima sačuvanim u zadarskom arhivu.

⁶² O znaku bratovštine vidi: V. SOKOL, *Umjetnički obrađeno drvo u Splitu od XIII. do XVIII. stoljeća*, katalog izložbe, Muzej grada Splita, Split 2002, kat. 32, str. 49. Na fotografiji zahvaljujemo Zlatku Sunku.

Dokumenti iz bratimskog arhiva Bratovštine Gospe od Zvonika u Splitu u Državnom arhivu u Zadru na nov način osvjetljaju povijest navedene splitske crkve. U spomenutim spisima nalazimo dosad neobjavljene dokumente iz kojih doznajemo o umjetničkim zahvatima i nabavama novog inventara u navedenoj crkvi između 1592. i 1779. godine. Zahvaljujući podacima sačuvanim u bratimskom arhivu doznajemo kako se u navedenom razdoblju interijer crkvice potpuno izmijenio. Zanimljivo je da je prostor crkve u zadnjih dvjesto godina, od konca XVIII. stoljeća do danas, ponovo doživio velike promjene. Kipar Voltolini je islesao novi kameni žrtvenik nad Costinim antependijem, na bočnom oltaru postavljena je slika sv. Spiridiona. Godine 1933. splitski slikar Mate Meneghello naslikao je na zidove crkve slikarije na teme iz splitske povijesti. Današnji izgled crkva je zadobila nakon konzervatorskog zahvata koji je vodio splitski Konzervatorski zavod koncem osamdesetih godina XX. stoljeća.⁶³ Velik dio inventara koji je postojao do 1779. godine nestao je ili je zagubljen. Upravo stoga je vrijednost dokumenata sačuvanih u zadarskom arhivu za proučavatelje povijesti te splitske crkvice dragocjena. Čitajući stranice bratimske knjige iz zadarskog arhiva pred nama se ocrta jedno zaboravljeno poglavlje slojevite povijesti toga značajnog splitskog sakralnog prostora.

⁶³ J. BELAMARIĆ, *op. cit.* (2), str. 36.

CONTRIBUTO ALLA CONOSCENZA DELLA CHIESETTA SPALATINA DELLA MADONNA DEL CAMPANILE

Lovorka Čoralić - Ivana Prijatelj Pavičić

Nel saggio si elaborano i documenti finora inediti dell'Archivio della Confraternita della Madonna del Campanile a Spalato (conservati nell'Archivio di Stato a Zara) per il periodo dall'anno 1572 al 1779, che gettano nuova luce sulla storia della chiesa citata. Nei documenti ricordati troviamo dati sugli interventi d'arte alla chiesa e sugli acquisti del nuovo inventario per la stessa nel periodo citato. Tra numerosi dati finora ignoti, i documenti zaratini ci rivelano che fino alla metà del XVIII secolo sull'altare maggiore si trovava un polittico oggi perduto in cui era inserita l'icona della Madonna del Campanile. Particolare importanza tra i documenti conservatisi ha il contratto dell'anno 1728 per l'esecuzione del nuovo antependio per l'altare maggiore, da cui apprendiamo che quell'armonioso paliotto barocco fu progettato dall'architetto e pittore spalatino Mihovil Luposignoli e scolpito dall'altarista Pietro Costa. L'antependio è comparato con le altre opere di Pietro Costa a Zadar, Hvar e Sukošan.